

KÜLTEPE TABLETLERİNDE GEÇEN VERGİLER VE ÖZELLİKLERİ*

Sebahattin BAYRAM

M.Ö. II. bin yılın ilk çeyreğine tarihlenen Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda Anadolu ile Mezopotamya arasında sıkı bir ticarî faaliyetin mevcudiyetine şahit oluyoruz. Bu devirde Asur'da ticarî teşebbüsler artmış ve Asur, gerek Mezopotamya içerisindeki gerekse Anadolu ile yapılan faaliyetin merkezini teşkil etmiştir. Asurlular, Anadolu'nun talebi olan kalayı ve kaliteli kumaşları temin edip Anadolu'ya getirmişler, Anadolu'daki altın ve gümüşü de Asur'a aktarmışlardır¹.

Asurluların Anadolu'yu ticarî faaliyetleri için uygun bir yer olarak seçmelerini; M.Ö. III. bin yıldan kalma kral mezarlarından bilinen zenginliğine, yerli halkın sahip olduğu hayat standardının düşüklüğüne, Asurluların bir başka yerden temin edip getirdikleri² kalaya tunç yapımındaki yaygın kullanımından dolayı yerli halkın büyük ihtiyacının olmasına ve Anadolu'nun zenginliklerinin Asur'a götürülmek istenmesine bağlamak mümkündür³. Metinlerden, Asurlu tüccarların kalaydan %100, bazı kaliteli kumaşlardan %200 kâr ettiklerini, öte yandan yerlilere normal %30 olan ve bazan %135'lere varan aylık ödemeli faiz nisbetleriyle borç para verdiklerini okuyoruz⁴.

Yerli beyler tüccarların bu derece rahat alışverişine izin vermekte, fakat onlardan çeşitli isimler altında vergi ve ödemeler almaktaydılar⁵.

* D.T.C. Fakültesi VI. Araştırma Sonuçları Toplantısı'na sunulan bildirinin metnidir.

1 E. Bilgiç, DTCF Der. VI, 5 s. 496; J. Melaart, CAH XVIII s. 10; H. Levy, CAH XXIV s. 19; L.L. Orlin, ACC s. 227; M.T. Larsen, OACC s. 4; 86, 367; OACP s. 178.

2 M.T. Larsen, OACC s. 87 vd.; OACP s. 4; K.R. Veenhof, AOATT s. 397, 452 ve n. 559.

3 E. Bilgiç, DTCF Der. II, 1 s. 35, 4-5; VI, 5 s. 515.

4 M.T. Larsen, OACP s. 4, 43; OACC s. 104; K.R. Veenhof, AOATT s. 82-87, 232.

5 M.T. Larsen, OACP s. 5; OACC s. 243-245; K.R. Veenhof, AOATTs. 305

Asurlu tüccarların Anadolu'da kurduğu ticaret kolonilerinin merkezi ve en büyüğü olan Kanis karumu, Asurlularca, burada ortaya çıkarılan 4 yapı katındaki II. tabakadan itibaren iskân edilmeye başlanmıştır. Takriben 120 sene devam eden⁶ bu iskân, kalıntılardan anlaşıldığı kadıyla bir felâketle sona ermiştir⁷. 30-50 yıl süren bir aradan sonra, 20-30 yıllık son bir iskân katı (Ib) görülmekte⁸, bundan sonra Asurlular Anadolu'dan çekilip gitmektedirler. Ib katında ticarî faaliyet asgarî düzeye inmiş olup, Eski Asurca yazılmış Boğazköy ve Alishar tabletleri de bu zamana tarihlenmektedir⁹. Asurlu tüccarların çekilip gitmesinden hemen sonra Koloni Devri'nde yerlilerin kendi aralarında da kullandığı Asurca terk edilmiş ve yerine Eski Babil yazı sitalindeki çivi yazısıyla Hint-Avrupa dil grubundan olan Hititçe kullanılmaya başlanmıştır.

Ticarî ilişkilerin nasıl başladığı henüz yeteri kadar açıklığa kavuşmamıştır. Bu faaliyetlerin birdenbire bu kadar canlı bir şekilde ortaya çıktığı düşünülemez. Bu sebepten, sınırlı bir bölgede ve az miktarda da olsa ticaretin daha önce yapılmaya başlandığını kabul etmek gerekmektedir. Bunlar, belki de, Akadlı Sargon zamanında, başlayan, sonları asgarî seviyeye inen ve kesik kesik ve dar muhtevalı olarak devam eden alış verişin bu devirde canlanmasının neticesidir¹⁰.

Tarihî gerçekleri anlatmış olması konusunda şüpheler bulunan, orijinal veya daha sonraları kopyaları çıkarılmış Asurca, Hititçe ve Mısırcıca nüshalan ele geçen ve Sargon ve faaliyetlerinden bahseden "sar tamhari" metinlerine göre¹¹ M.Ö. 25. veya 24. yüzyıla tarihlenen Sargon zamanında, Akadlı tüccarlar Anadolu'ya ticaret yapmak maksadıyla gelmişlerdir. Eski Asur kaynaklarında da mühim bir şehir devleti olarak görünen Purushanda/prushattum şehri beyi Akadlı tüccarlara rahat vermemiş, onlar da durumu liderleri Nur-Dagan vasıtasıyla kralları Sargon'a ileterek kendilerine yardım etmesini istemişlerdir. Önceleri bu isteğe uyamayan Sargon, tüccarların aşın taleplerine ve Anadolu'nun işittiği zenginliklerine daha fazla lâkayd kalamamış ve zor bir yolculuktan sonra Purushanda'ya varmıştır. Burada iyi karşılanan Sargon, Akadlı tüccarların isteklerini yerli beylere kabul ettirmekle kalmamış aynı zamanda perçok ve değerli he-

6. Yakında yayınlanacak olan AKT II'de daha geniş izah bulmak mümkündür. Ayrıca krs. E. Bilgiç, DTCF Der. VI, 5 s. 497; K. Balkan, Kronoloji s. 18; H. Lewy, CAH XXIV s.5.

7. K. Balkan, Kronoloji s. 1, 19-21.

8. M.T. Larsen, OACC s. 366; L.L. Orlin, ACC s. 2G1 vd.

9. K. Balkan, Kronoloji s.2-3. Ib tabakası tabletleri üzerinde son zamanlarda meslek dışımız Veysel Donbaz çalışmış ve daha önceki hazırlıklarla ilgili olarak geniş bilgi vermiştir. X. Türk Tarih Kongresi Zabıtları s. 432-451 ve n. 4; T. Özgüç Festschrift s. 75-98.

10. E. Bilgiç, DTCF Der. VI, 5 s.493; M.T. Larsen, OACC s. 366-367.

11. Mısır'da El-Amarna'da bulunan nüsha: VS XII 190,193; Asur'da bulunan Akadca fragman: KAV 138; Boğazköy'de bulunan Hititçe metin: 2 BoTU I ve II=KBo Di 9-10.

diyelerle memleketine dönmüştür. Daha sonra Sargon'un torunlarından Naram-Sin de Anadolu'ya kadar gelmiş ve Diyarbakır Pir Hüseyin'de zafer âbidesi olarak yazılı bir taş dikmiştir. İstanbul'da bulunan bu taş Anadolu'da şu ana kadar ele geçmiş en eski yazılı belge olma vasfını korumaktadır. Eğer yukarıda bahsini ettiğimiz metinlerde anlatılanlar doğru ise, en azından, henüz yeri tesbit edilemeyen Purushanda şehrinde Akadlı tüccarlardan kalma yazılı belgelerin bulunması beklenebilir. Bu suretle, Naram-Sin'in dikili taşını saymazsak, Anadolu'nun en eski yazılı vesikalârınının 400-500 yıl geriye götürülmesi mümkün olacaktır.

Asur Ticaret Kolonileri Çağı'ndaki ticarî ilişkiler; binlerce belgenin ortaya çıkması, bunlardan bir kısmının neşredilip değerlendirilmesiyle açıklık kazanmış ve bunların, Asur ile doğrudan, diğer bazı Mezopotamya şehir devletleri ile dolaylı olarak, Asur kanalıyla yapıldığı anlaşılmıştır¹².

YERLİ BEYLERLE TÜCCARLARIN İLİŞKİLERİ: İdareyi ele alan kral, Asurlu tüccarların resmî kuruluşlarına aşağıda sıralayacağımız hususlarda sâdik kalacaklarına dâir yetim ettirmekte, ve hattâ muhtemelen bir defaya mahsus olmak üzere onlardan, biraz da zorla, para almaktadırlar¹³.

Ticaret esnasında Asurlu tüccarların uymak zorunda olduğu, sözünü ettiğimiz kurallar şunlardı¹⁴: 1. Her Anadolu krallık sarayına, malın cins ve miktarına göre vergiler vermek, 2. Sarayların, getirilen kaliteli kumaşların bir kısmı üzerinde veya tamamında ilk satın alma hakkını kabullenmek, 3. Sarayların bazı özel mallar üzerinde¹⁵ ticarî tekeli olduğunu kabul etmek ve bunların ticaretini yapmamak.

Buna mukabil, mahallî krallar Asurlu tüccarlara bazı garantiler vermişlerdi¹⁶. Bunlar da: 1. Kendi resmî kurumları olan karum'larda kanunî haklarını saklı tutup, korunmalarını temin etmek, 2. Politik ve adlî bakımdan Asur'a bağlı olan kolonilerin serbest bölgelerdeki bütün haklarını korumak, 3. Kral tarafından kontrol edilen bölgelerde yolların korunmasına, soyguna ve hırsızlığa karşı tedbirler almak. Nitekim metinlerden, Anadolu krallarının kendi menfaatleri bakımından da Asurlu tüccarların şehirler arasında serbestçe seyahat edebilmelerini temin etmeye büyük önem ver-

12. E. Bilgiç, DTCFDer. VI, 5 s. 496; M.T. Larsen, OACP s. 172'deki şema; OACC s. 86 vd.

13. K. Balkan, Mektup s. 36 n. 50a; E. Bilgiç, DTCFDer. VI, 5 s. 501.

14. M.T. Larsen, OACP s. 157 vd.; OACC s. 198, 245-246; K.R. Veenhof, AOATT s. 306.

15. amutum, asium ve husarum kelimeleriyle belirtilen metal ya da değerli taşların ticaretinin yasaklandığı ya da izne bağlı olduğu, metinlerden anlaşılmaktadır. M.T. Larsen, OACC s. 245.

16. M.T. Larsen, a.g.e. s. 245; E. Bilgiç, DTCFDer. V, 6 s.512 n.l 18.

diklerini ve bu maksatla bir nevi karakollar kurduklarını tesbit etmek mümkün olmaktadır¹⁷. Kral başa geçince karum dâiresinde ve ticaret esasında tüccarlardan çeşitli adlar altında aldığı paranın bir kısmını muhtemelen bu karakolların masraflarının karşılanmasında kullanıyordu. Bu konudaki tedbirlerin haklı olduğunu ortaya koyan şu ifâde, bu devirde de haydut ve soyguncuların varlığını vurgulamaktadır¹⁸: "Tepenin üstünde pusuya yatmış kara bir köpek dağınık kervanları bekliyor, gözleri iyi insanları kolluyor." Metinlerde, ayrıca, kervan refakatçilerine, rehberlere ve muhafızlara yapılan ödemelerden bahsedilmesi, bu düşünceye kuvvet kandırmaktadır.

Tüccarlar, eğer yukarıda sıraladığımız kurallara riayet etmezlerse yerli krallar tarafından cezalandırılır, hattâ hapse atılırlardı. Bir metinde¹⁹ geçen: "Kaçak mallar yakalandı, saray Pusu-ken (adlı tüccarı) hapse attı. Gardiyanlar çok uyanık! Bütün ülkelere kaçakçılık bildirildi ve nöbetçiler kondu. Dikkat! Kaçakçılık yapmayın" cümleleri konuya açıklık getirmektedir.

Kaçakçılık; nishatum ve isratum vergilerinden kurtulmak için gümrüğe girmeden veya mahallî saraydan gümrük izni almadan malı şehre sokmak veya güzergâhtaki yerleşim yerlerinde ödenen muhtelif vergi ya da ödemelerden kurtulmak için kestirme, kullanışsız ve güçlükle aşılacak yolları takip etmek suretiyle yapılıyordu. Ticareti yasaklanan ya da kısıtlanan malları alıp satmak da bir başka kaçakçılık türüydü²⁰.

Yerli beylerin, çok canlı bir ticarî faaliyete girişmemekle birlikte, ekonomiyi dengede tutmak için bazı mühim tedbirler aldıkları ve işler gördükleri de anlaşılmaktadır. Bu meyanda onlar, Anadolu'ya gelip giden kervanlardan malın cinsine göre nisbetleri değişen vergiler almaktaydılar, Meselâ; nishatum adlı vergi tunç yapmak için çok lâzım olan kalaydan %2.5-3, kumaş ve diğer eşyalardan ise %5 alınmasına karşın, %10'luk nisbet teşkil eden isratum adlı vergi, kumaşlardan alınıyor fakat kalaydan alınmıyordu²¹. Anadolu'nun dışına çıkmayan, memleket içinde alınıp satılan mallar için de, değişik adlar altında vergi ya da ödemeler alınmaktaydı. Meşhur TC III/2 165 metninde görüleceği üzere yerli krallıkların hepsi

17. E. Bilgiç, DTCFDer. VI, 5 s. 512. Krş. K.R. Veenhof, AO ATT s. 252, 307 vd.; n. 431, 433.

18. Ali M. Dinçol, Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi c.I s.22'de kaydedilen ifâde Kt a/k 611 metninde geçmiş ve CAD Ş s. 77a'da da ele alınmıştır.

19. B.Kienast, ATHE 62, 30-37'de geçmektedir.

20. K.R. Veenhof, AOATT s. 305-337'de konu üzerinde teferruatlı bir şekilde çalışmıştır. Yeni metinler ise tarafımızca 34. Assirioloji Kongresi'ndeki tebliğde işlenmiştir.

21. E. Bilgiç, a.g.e. s.512

hangi mallara ne nisbette vergi uygulayacakları konusunda kendileri karar vermekteydiler²².

Beylerin ayrıca, muayyen ücretler karşılığında tüccarlara âit malları saray depolarında muhafaza etmek gibi görev ve netice itibarıyla yan gelirleri de vardı²³.

Asurlu tüccarların, siyasî-idarî bakımdan kânım ve wabartum'lara, onların içlerinde en büyüğü ve önemlisi olan Kaniş karumu'na, onun da Asur şehrine tâbi olduğu bilinmektedir. Asurlu tüccarlar arasında ortaya çıkan anlaşmazlıklar, bu karum veya wabartum'larda hâlediliyor, çözümlenemeyen ya da daha önemli meseleler Asur'a havale ediliyor, yahut Asur'dan gönderilen mümessillerce sonuçlandırılıyordu²⁴.

Bütün bunlar, sahanın mütehasıslarının genellikle, Asurlu tüccarların ticarî işlerle uğraşmaktan başka, yerliler üzerinde siyasî ve idarî tesir ve nüfuza sahip olmadıklarını kabul etmelerine sebep olmuştur²⁵.

İTHAL VE İHRACI YAPILAN TİCARÎ MALLAR:

İthal malları: Kalay, özellikle saraylarda çok rağbet gören moda kumaşlar, süs eşyaları, bazı mamul eşya ve baharat²⁶.

İhraç malları: Altın, gümüş, deri, bakır, kıymetli taşlar, yün, simli kurşun, keçi kılı veya yapağı. Ayrıca, ticareti yapılan maddeler arasında asıl olarak tırnak mânâsına gelen ve mâhiyeti iyi anlaşılamayan değerli bir madde olan şuprum, ile domuz kılını (=zappum) saymak mümkündür²⁷.

VERGİLER HAKKINDA KISA BİLGİ:

Birisi adına gönderilen, takdis parasından (=ikribum), kurban parasından (=niqûm), rahibelere hediye olarak gönderilen paradan, az ya da önemsiz miktardaki mallardan ve soyguna mâruz kalmış tüccarın elinde kalan malından vergi alınmıyordu²⁸.

Yukarıda sıralanan ithal ve ihraç mallarının bir kısmından alınan, bir kısmından alınmayan veya daha az alınan pekçok vergi ya da ödeme

22. Metin, P. Garelli, AC s. 308 vd. da teferruatlıca işlenmiştir. Ayrıca, K.R. Veenhof, AOATT'de muhtelif sayfalarda parça parça tahlil edilmiştir.

23. E. Bilgiç, DTCFDer. VI, 5 s.512 ve n.1 19.

24. L.L. Orlin, ACC s.60 vd.

25. E. Bilgiç, DTCFDer. VI, 5 s. 492 ve n.7; K.Balkan, Kronoloji s. 36 n.50a.

26. E. Bilgiç, Sumeroloji Araştırmaları s. 915.

27. K. Balkan, Kronoloji s. 3.

28. E. Bilgiç, Sumeroloji Araştırmaları s. 938; DTCFDer. VI, 5 s. 512 ve n.117.

çeşidi tesbit edilmiştir. Aslında bu konuya tam manasıyla nüfuz edilememiştir. Şimdiye kadar çıkan neşriyatta açıklanan bilgiler, orijinal metinlerin değerlendirilmesiyle elde edilmiş olmasına rağmen, metinlerdeki aynı kelimelerin farklı mânâlara sahip olması, değişik bilgiler vermesi veya birbirini teyit etmemesi; hem konu üzerinde çalışan ilim adamlarını kesin bir kanaate varmakta tereddüde sevk etmekte, hem de vergi ve çeşitleriyle ilgili literatüre o zamanın insanları tarafından da yeterince vâkıf olunmadığı intibahını bırakmaktadır. Bu konuya, vergiler üzerinde tek tek yapacağımız açıklamalarda temas edeceğiz. Burada şu kadarını da belirtelim ki vergiler, sadece birtek kişi ya da kuruluş tarafından değil, değişik makam ya da teşkilâtlar tarafından alınmakta veya onlara ödenmekteydi.

VERGİLER:

1) *NISHATUM*: Hakkında en çok şey bilinen bu vergi çeşidi, nishatum veya nisihatum telâffuzlarıyla kaydedilmekte ve "çıkmaq, koparmak, çekip almak vs." karşılıklarındaki nasâhum filinden türetilmiştir²⁹.

Bu kelime ile ilgili birçok araştırma yapılmış ve açıklamalarda bulunulmuştur³⁰. Bütün bu açıklamaları değerlendirerek, nishatum hakkında şunları söyleyebiliriz:

a) nishatum, tekstil ürünlerinden ve yünden %5, kalaydan 2/65 ve gümüşten ise 5/120 nisbetinde alınmakta veya ödenmekteydi³¹.

Bu hususla ilgili olarak yeni metinlerde tesbit edilen kısımları kaydedelim:

Kî c/k 454, 7)... 2 me-at 8) 10 TÛG.Hİ^{tu}-kâ a-na E-GAL^{im} 9) e-ru-bu 10 1/2 TÛG.Hİ^{ti}-a a-na 10) ni-is-ha-tim il₅-qı-ü ..: +%5

Kî b/k 666, 1)j-na 2 me-at 15 TÛG.Hİ.A 2) qâ-tum sa KÂ-a-ri 3) sa a-na E.GAL^{im} 4) e-ru-bu-ni 11 TÛG.Hİ.A 5) ni-is-ha-tum 6) 18 1/2 TÛG.Hİ.A is-ra-tum 7) 41 1/2 TÛG. Hİ.A E kâ-ri-im 8) i-na-pu-lu-ni-kum: %5

Kt n/k 617, 1) 3 me-at 80 TUG 2) sa se-ep Ü-şür-sa-İstar 3) a-na E.GAL^{im} e-ru-bu 4) SÂ.BA 20 la 1 ni-is-ha-tum 5) 31 a-na sî-mı-im il₅-

29. AHw s. 749b vd.; CAD N II s.1 vd. Kelime, AHw s.794b'de nishatum ya da nisihatum CAD N II s. 269 vd.da nisihatu yazılışıyla alınmış çoğul halinin nishātu olduğu belirtilmiştir.

30. Bu çalışmalardan bazıları: P.Carelli, AC; M.T.Larsen, OACP; K.R. Veenhof, AOATT; L.L.Orlin, ACC; E.Bilgiç-H.Sever-C.Günbattu-S.Bayram, AKTI.

31. CAD N II s. 269b vd.; K.R. Veenhof, AOATT s. 85, 137; M.T. Larsen, OACP s. 36; AKT I s. 22.

qı-ü : %5. Bu metnin 8-10. satırlarında 420 kumaştan 20 tanesinin nishatum olarak alındığı kaydedilmekte olup, bu da % 5'lik orana çok yakındır.

Kt c/k 450, 1) [a]-na me-at 73 TÛG.Hİⁱⁱⁱ 2) [s]a se-ep A-lâ-hi-im 3) 8 1/2 TÛG a-na ni-is-ha-tim il₅-qî-ü: + %5

Kt 81/k 134, 5) SU.NİĞİN 1 me-at lâ 1 ku-ta-nu 6) a-na E-GAL^{im} 7) e-ru-bu 8) SA.BA 4 ku-ta-nu 9) a-na si-mî-im 10) i-li-ik ü 11) 5 ku-ta-ni a-na 12)ni-is-ha-tim 13) il 5-qî-û: + %5.

Kt 84/k 236, 1) i-na 50 ku-ta-ni 2) sa DAM.GÂR 2 1/2 TÛG 3) ni-is-ha-tum 1/2 TÛG hu-lu-qâ-ü 4) 5 TÛG a-na is-r[a]-tim 5)[il5]-qî-ü ...: %5

Kt n/k 558, 5) 25 ku-ta-ni 1 ANSE 6) şa-lâ-ma-am 5 1/2 ma-na 7) AN-NA[^] qâ-tim i-na 8) s6-pî-a ta-dî-nam 9) SA.BA 15 TÛG. Hİ.A ü ANSE 10) şa-lâ-ma-am E-ra-dî 11) il5-qî 2 TÛG Puzur-A-sür 13) 1 TÛG ni-is-ha-tum 14) is-tü AN.NA^{3*} 15) qâ-tim gam-ru-ni: %4

Kt n/k 626, 1) i-na 1 me-at 32 2) TÛG.Hİ.A sa i-na 3) E-GA^{im}nu-se-ri-da-ni4) 60 ^Ssu-ru-tum 5) İ-tur4 -DİNGİR il₅-qî.... 17) 30 ku-ta-ni ü 10 su-ru-tim 18) Ha-al-ki-a-su 19) il5-qî 8^{tu} ku-ta-ni 20) 8 su-ru-tim 21) a-na ni-is-ha-tim 22) il5-qî-ü mî-ma a-nim 23) sa se-ep İ-lu-ki: % ?

Kt 88/k 73, 8) ... 5 1/2 ma-na 9) KÛ.BARBAR A-sür-SİB ub-lam 10) SA.BA 14 lâ 1/4 GİN KÛ ni-is-ha-tim 11) [n] i-dî-in ... : + % 4,4.

Kt c/k 450, 15) i-na 2 GÛ ü it-ra-sü 16) AN.NA^{ki} -kâ sa se-ep 17) A-lâ-hi-im SÂ.BA 4 ma-na 18) AN.NA a-na ni-is-ha-tim 19) sa E kâ-ri-im Kâ-ni-is 20) a-dî-in : % 3,33

Kt c/k 452, 29) ... i-na 3 GÛ 30) AN.NA & -kâ SÂ.BA 31) 6 ma-na AN.NA a-na 32) ni-is-ha-tim 33) i-na Kâ-ni-îs a-na E kâ-ri-im 34) a-dî-in ...: %3,33

Kt 75/k 73, 14) SU.NİĞİN 94^{tu}ku-ta-ni 15) 4 GU AN.NA ü it-ra-sü 16) SA.BA i-na su-uq-lim 17) 11 1/2 ma-na a-na 18) ni-is-ha-tim lâ-qe : +%5.

b) nishatum vergisinin ödendiği bölge ve merciler: nishatum'un hem Anadolu'da³², hem de Asur'da³³ şu makamlara ödendiği tesbit edilmiştir:

32. K.R. Veenhof, AOATT s. 295.

33. K.R. Veenhof, AOATT s. 86 n.127; M.T.Larsen, OACP s. 142 vd.; AKT I s. 22.

Mahallî saraylara/krallara³⁴, Asurlu bankerlerin kurduğu tüccarlar evine³⁵, kârumdâiresine³⁶ ve Şehir'deki (Asur) teşkilâta³⁷.

Bu hususta bilgi veren metinlerin ise sadece numaralarını vermekle yetiniyoruz:

nishatum'u sarayın aldığına dâir bilgi veren metinler: Kt c/k 454; Kt n/k 617; Kt 81/k 134; Kt n/k 564; Kt n/k 626.

nishatum'u bet kârim'in tahsil ettiğine ilişkin bilgi veren metinler: Kt c/k 452; Kt b/k 666; Kt c/k 450; Kt a/k 958.

c) nishatum ile, kaçakçılık için yapılan ödemeyi ifâde eden pazzurtum'un birbirlerine alternatif oldukları genellikle kabul edilmektedir³⁸. Ancak, Kt n/k 558 metninin 17-20 satırlarında: lu nishatim lu sa pazzurtim 2/3 mana 3 GİN KÜ. BARBAR ina kaspika nilqi ifâdesi ile Kt n/k 564 metninin 8-12. satırlarında: sitti AN.NA 1/2 mana 5 GİN sa 12 TuG pazzartam sa Salahsua habbulünim sa 12 TUG nishatim sa ekallim habbulünim ve aynı metnin 20-22. satırlarında: sa 15 TUG nishatim u pazzurtam sa Salahsua habbulünim ifâdeleri geçmektedir. Bunlar, hem nishatum vergisinin, hem de pazzurtum'un aynı anda yapıldığını, yâni nishatum ile pazzurtum'un her zaman birbirlerine alternatif olmadıklarını göstermektedir.

d) nishatum, kervanın geçtiği her yerde alınmaktadır³⁹.

e) Anadolu'dan Asur'a götürülen mallarla ilgili metinlerde geçen nishassu watar/watrü saddü'assu sabbü, yâni "nishatum vergisi üzerine eklenmi, saddü'atum vergisine doyurulmuş" ifâdesi, hem nishatum, hem de saddü'atum vergisinin belirli bir nisbette ödendiğini ortaya koymaktadır⁴⁰. Bu ifâde, Asur'dan Anadolu'ya getirilen mallar için kullanılmamıştır.

f) nishassu waşîssu, yâni "ihraç malının nishatum vergisi" tabiriyle⁴¹, bu verginin, ithal edilen mallardan alınan vergiden ayrı tutulduğu anlaşılmaktadır.

34. Diğer yerlerle beraber bkz. L.L. Orlin, ACC s. 59.

35. K.R. Veenhof, AOATT s.398.

36. K.R. Veenhof, AOATT s.85 n.127; M.T. Larsen, OACP s. 142 vd.

37. L.L.Orlin, ACC s. 59.

38. K.R. Veenhof, AOATT s. 309, 333 ve n.448; E. Bilgiç-H.Sever-C. Günbattı-S. Bayram, AKTI s.22.

39. TC III/2 165 metninde açıkça görülen bu husus için bkz. K.R. Veenhof, AOATT s. 294, 333.

40. M.T. Larsen, OACP s. 36.

41. İfâde Kültepe metinlerinde iki defa TC I 41,13'de ve El I'de 139 nolu metin olarak işlenen BIN IV 127'nin 2. satırında geçmektedir: M.T. Larsen, OACP s.43

2) SADDU'ATUM: nishatum'dan sonra en sık kaydedilmiş olan vergidir. kelime, nadâ'um "atmak, depo etmek" fiilinden, saprusat formunda teşkil edilmiştir⁴².

Bu vergi hakkında ise, şunları başlıklar hâlinde kaydetmek mümkündür:

a) saddü'atum, 1/60 nisbetinde alınmaktadır⁴³. Bu hususu teyid eden yeni metinlerin transkripsiyonlarını sunuyoruz:

Kt b/k 495, 17) lu sa sî-im TÛG.Hİ^{ti}-kâ 18) lu KU.BARBAR sa li-bi₄-a 19) sa 10 ma-na KU.BARBAR 20) sa-du-a-tâm 10 GÎN 21) x-âs-ku-ar-tı...: 1/60

Kt 88/k 73, 8). 5 1/2 ma-na 9) KÛ.BARBAR A-sür-SÎB ub-lum 10) SÂ.BA 14 la 1/4 GÎN KU ni-is-ha-tim 11)/ [n]i-dî-in 6 GÎN KU 12) [sa-d] u-a-tâm A-sur-SÎB 13) [....]. . . . : + 1/60

Kt a/k 1056 t., 25). 3 1/3 ma-na 26) KU.BARBAR âs-am SÂ.BA 3 1/3 GÎN KU.BARBAR 27) a-na kâ-ri-im sa-du-a-tâm a-dî-in : 1/60

Kt 88/k 419, 3). 1 ma-na 4) KU.BARBAR En-um-A-sur DU-MU Puzur4-A-na 5) ub-lam i-na tup-pî-kâ um-ma 6)a-ta-ma sa-du-a-tâm sa-bu 7) 1 GIN KU. BARBAR sa-du-a-tâm il₅-qî: 1/60

Şu metin ise saddü'atum'un 1/60 nisbetinde alındığını teyid etmektedir:

„ *Kt n/k 723, 11)* SU.NİGÎN 1 ma-na 16 GIN KU.BARBAR⁴⁴-kâ 12) SÂ.BA 3 1/2 GIN KU.BARBAR 13) sa-du-a-tâm 14) sa kâ-ri-im ni-dî-in : + 1/22

b) saddü'atum;⁴⁴, Kanis'te kârum'a⁴⁵ ve bet âlim'e⁴⁶ ödeniyordu.

Yeni metinlerimizden; *Kt a/k 1056*, *Kt n/k 723*, *Kt t/k 1* ve *Kt t/k 25* nolular⁴⁷ saddü'atum vergisinin bet kârime ödendiğine dâir önceki bilgileri teyid etmektedirler.

42. K.R. Veenhof, AOATT s. 278; W. von Soden, GAG Md. 55d.

43 K.R. Veenhof, AOATT s.268; M.T.Larsen, OACP s.36; E. Bilgiç, AKT I s. 21.

44. K.R.Veenhof, AOATT s. 86; E.Bilgiç, AKT I s.21.

45. M.T. Larsen, OACP s. 142 vd.; K.R. Veenhof, AOATT s.86 n.127 ve s.277.

46. L.L. Orlin, ACC s. 59 n.84.

47. Burada bahsedilen metinlerden son ikisi H. Sever tarafından X. Türk Tarih Kongresi'ne sunduğu tebliğde ele alınmış ve Kongre Zabıtlarından çıkmıştır..

c) Tüccarların, bazı ödeme ya da vergilerden kurtulmak için kullandıktan elverişsiz, dar ve güvenli olmayan yolları ifade eden harrân sücünim'i kullanmaları, saddü'atım vergisinden kurtulmalarını temin etmiyordu⁴⁸. Tüccarların bu yolları tercih edişi, belki de, başka vergilerden kurtulma maksadına matuf olarak değerlendirilmelidir.

d) saddü'atım'un, Anadolu'da vardıkları ya da seyahat ettikleri yerde tüccarlardan alındığına dâir bilgiler veren metinler de vardır⁴⁹.

e) Yukarıda kaydettiğimiz Kt t/k ve Kt t/k 25 nolu metinlerden, saddü'atım için yapılan ödeme ile bet wabri, yâni "misafir evi", daha açık ifadeyle, "gecelemek için kalınan yere yapılan ödeme" nin aynı miktar olduğunu tesbit etmekteyiz⁵⁰. Ancak, bu aynılığın, saddü'atım vergisi yükün belli bir oranından alındığına göre bir tesadüf olması ve her zaman beklenmemesi gerekeceği açıktır.

TÂTUM: Bu kelime; tâtum, ta'tum ve dâtum telâffuzlarıyla kaydedilmiştir⁵¹. Aynı zamanda, tâtum sa harrânim ifâdesi içerisinde de geçen tâtum, Asur'dan gelen kervanlardan Anadolu'da alınan vergi veya ödeme⁵² ya da yol vergisi⁵³ olarak değerlendirilmiştir. Bu verginin, malın değerinin belli bir oranına uygulandığı ve elde edilen gelirin bir kısmının karakol masraflarında ya da güvenliği sağlamada kullanıldığı bilinmektedir⁵⁴.

Kt 88/k 1025 nolu metnin 1-9. satırlarında geçen: 2 GÎN KÛ. BABBAR istu Salatuar adi Kaniş tâtum 2 GÎN KÛ. BARBAR istu Kaniş adi Hahhim tâtum iksud ifâdesinden, tâtum vergisinin de, kervanın geçtiği her yerde alındığı sonucunu çıkarmaktayız. Kt 84/k 51 metninin 2-3. satırlarında geçen: lu nishassunu lu tâssunu ve Kt b/k 131 metninde tabletin 16-18. ve zarfın 7-9 satırlarında geçen: balim tâlim balim nishatim ifâdelerini; nishatum'un, kervanın uğradığı her yerde alınan vergi türünü teşkil ettiği bilindiğinden, bu görüşü teyid eden cümleler olarak değerlendiriyoruz.

48. K.R. Veenhof, AO ATT s. 325.

49. K.R. Veenhof, AOATT s. 268.

50. Yukarıda n. 47'de metinlerin yayın yerinden bahsedilmiştir.

51. L.L. Örün, ACC s.60 n.89; K.R. Veenhof, AOATT s. 230 n.60; K.Kecker, GKT s.309b; M.T. Larsen, OACP s. 130

52. K.R. Veenhof, AOATT s. 229.

53. J. Lewy, HUCA XXVII s. 68 ve n.289, 290.

54. Bu konuda yukarıda n.17'ye bkz.

Yukarıdaki açıklamalardan ve kelimenin tâtum sa harrânim ibâresinde geçişinden, tâtum'un yerli krallarca alındığı anlaşılmaktadır.

QAQQADÂTUM: Baş, kafa karşılığındaki qaqqadum kelimesinden türetilmiştir⁵⁵. Kısaca "kafa vergisi" olarak alman kelime; Asur'dan Anadolu'ya getirilen ticarî mal yüklü, bazı istisnalar hâriç, bütün kervanlardaki her şahıs için alınan vergi veya ödemeyi ifade ediyordu⁵⁶.

Daha önce ele aldığımız tâtum vergisinin, ticarî mallar üzerinde belli oranlarda, qaqqadâtum vergisinin ise, her bir şahıs üzerinde belli miktarlarda yerli krallar tarafından alındığı bilinmektedir. Her bir şahıs için alınan qaqqadâtum'un 10 veya 15 seqel olduğu metinlerde kaydedilmiştir. Ayrıca daha düşük miktarların kafa vergisi olarak ödendiği de bilinmektedir⁵⁷. Nitekim, Kt 83/k 202 nolu metnin 6-8. satırlarında ve Kt n/k 622 metninin 12-14. satırlarında, üstelik kalay bahiskonusu edilerek, bunun 5 seqel olduğu tesbit edilmektedir. Bu da, qaqqadâtum vergisinin değişik miktarlarda alındığını ortaya koymaktadır. Kervanın bulunduğu şehir, taşıdığı yükün cinsi ve miktarı ile diğer sosyal ve ekonomik sebeplerin bu farklılıkta önemli rolleri olduğunu düşünüyoruz.

E/İSRATUM: On mânâsına gelen esrum kelimesinden türetilmiş olup⁵⁸, "öşür vergisi, mahallî idareciler tarafından elbiselerden %10 nisbetinde alınan vergi" olarak izah edilmiştir⁵⁹. Bu kelime, metinlerde genellikle nishatum vergisinin alınmasından sonra kalan kısmın % 10'unu ifade etmek için kullanılmış ve bazı uzmanlara göre "öşür vergisi" değil, fakat "sarayın, gelen mal üzerinde sahip olduğu %10 nisbetindeki ilk satın alma hakkı" olarak açıklanmıştır⁶⁰.

Yeni belgelerimizden; Kt c/k 454, Kt 81/k 134, Kt 83/k 136 ve Kt 84/k 236 nolu metinler, isrâtum'un gerçekten %10 nisbetinde alındığını teyid etmektedirler. Ancak; Kt c/k 452 nolu metinde 125 kumaş için, 9,5 kumaşın, Kt b/k 666 nolu metinde 215 kumaş için 18,5 kumaşın Kt c/k 450 metninde 173 kumaş için 6 (!) kumaşın isrâtum vergisi olarak verildiği, dolayısıyla % 10'luk nisbete her zaman uyulmadığı tesbit edilmektedir.

Kt 81/k 134 metninin 5-20. satırlarındaki: SU.NİĞİN 99 kutânu ana ekallim erubu SA.BA 4 kutânu ana sîmim illik u 5 kutâni ana nishatim il-

55. AHw s. 900a 4a; CAD Q s. 122b 9; M.T. Larsen, OACP s.171-172.

56. K.R. Veenhof, AOATT §. 264 vd.

57. Kt c/k 455 nolu metnin 11-12. satırlarındaki: 10 GİN.TA qaqqadâtum ifâdesi qaqqadâtum'um 10 seqel olduğuna dâir metinleri teyid ederken, yukarıda n.55'te kaydedilen lûgatlerde aktarılan metinlerden bazıları, bunun daha düşük olduğunu göstermektedir.

58. AHw s. 257b 2; CAD E. s. 368b al'.

59. L.L. Orlin, ACC s. 60 n.89; J. Lewy, HUCA XXVII S. 38; M.T. Larsen, OACC s. 166.

60. K.R. Veenhof, AOATT S. 84 N. 126, s. 86.

qiu 90 kutânu ardanım 9 kutâni isrâtım u 3 GIN KU.BARBAR irramenia addin, yâni "Toplam 99 kutânım kumaşını saraya soktular. İçinden 4 kutânım kumaşı satıldı ve 5 kutânım'u nishatum (vergi olarak) aldılar. 90 kutânım'u bana şevkettiler. 9 kutânım'u isrâtım (vergi olarak) ve 3 se-qel gümüşü kendiliğimden verdim" cümlesi geçmektedir. Bu metindeki isrâtım kelimesinden önce, sarayın 4 kutânım kumaşını satın aldığım belirten cümle, K.R. Veenhof'un isrâtım hakkında yaptığı "sarayım, gelen malın %10'unu ilk satın alma hakkı olduğu" şeklindeki açıklamasına uymamaktadır.

WAŞİTUM: Kelime waşâ'um "bırakmak, terketmek" fiilinden türetilmiş⁶¹ ve "ihraç vergisi; kervanın hareketinde alınan vergi, resim" olarak değerlendirilmiştir⁶². Kervan, Asur'dan Anadolu'ya gitmek için ayrıldığında yükün 1/120'si oranında alınmaktaydı⁶³. Ancak, kervanın Kanis'ten ayrılması esnasında vvaşîtum ödendiğine dâir metinler de vardır⁶⁴. MAH 19611 metninde, vvaşîtum, bet limmim'e ödenmektedir⁶⁵.

ERİBTUM: "İçeri girmek, varmak, girmek" karşılığın gelen erâbum fiili ile ilgili olan kelime⁶⁶, şu ana kadar ancak iki metinde geçmiş ve "giriş vergisi" karşılığında, waşîtum'la zıt manâlı olarak değerlendirilmiştir. Bu vergi çeşidinin kanım dâiresine ödendiği bilinmektedir⁶⁷, erib-tum için "prende verilen hediye, içeri girme izni almak maksadıyla krala verilen hediye" karşılıkları da verilmektedir⁶⁸.

METUM HAMSAT: İbare; meat(um) yâni "100" ile hamsat/hassat yâni "5" karşılıklarındaki iki kelimenin birarada kullanılmasıyla teşkil edilmiştir⁶⁹. Fonksiyonuna çok iyi nüfuz edilememiş olan bu tâbirin, bünyesindeki kelimelerin karşılıklarının da gösterdiği üzere %5 nisbetinde ve kânım dâiresine ödenen⁷⁰ vergi ya da ödemeyi ifade etmek için kullanıldığı genellikle kabul edilmektedir.

61. AHws. 1475.

62. J. Lewy, HUCA XXVII s. 32 n. 113; L.L. Orlin, ACC s. 60 n.89.

63. M.T. Larsen, OACC s. 268; K.R. Veenhof, AOATT s. 231 n.362, s. 268.

64. K.R. Veenhof, AOATT s. 268.

65. M.T. Larsen, OACC s. 195 n. 15.

66. AHw s.240b; CAD E s. 292b-293a.

67. CCT IV 23a metninde geçen: x mana .. ana bet kârim AN.NA-kâ nisqul cümlesi bize bu bilgiyi vermektedir.

68. K.Balkan, Kronoloji s. 28 n.2; L.L.Orlin, ACC s. 60 n.89, s. 118 n.19.

69. AHw 317a, 639b; CAD H s. 66b-67a, M II s. 1-2.

70. J. Lewy, HUCA XXVII s. 38 ve n.133; M.T. Larsen, OACP s. 161; K.R. Veenhof, AOATT s. 265.

Kt c/k 257, Kt c/k 450 ca Kt c/k 452 nolu metinlerden, metum ham-sat'ın kârûm dâiresine ödendiğini teyid etmek mümkün olmakta, bunlar-dan ilk ve sonuncusunda 240 mina kalay için 12 mina kalayın ve 75 ku-maş için 3 3/4 kumaşın ödendiği tesbit edilmekte ve yukarıdaki açıklamanın gerçekliği vurgulanmış olmaktadır.